

บทที่ 2

ไทยกับการเปลี่ยนแปลงทางการค้าระหว่างประเทศ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยต้องเผชิญกับการคุกคามทางการเมือง เศรษฐกิจ และการทหารจากภายนอกในรูปแบบใหม่ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายอาณาเขตของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะที่มาจากประเทศอังกฤษ ลักษณะการแผ่อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกโดยการยึดครองล่าอาณานิคมนี้ แม้ว่าจะได้เริ่มก่อตัวขึ้นในภูมิภาคอื่น ๆ มาช้านานแล้ว แต่สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏการณ์ใหม่นี้ ทำให้ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคต้องเกิดการเปลี่ยนแปลง-ปรับตัวในลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ

สำหรับกรณีของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยแรงกระตุ้นจากมหาอำนาจตะวันตกนั้น ได้มีผู้ศึกษาไว้เป็นจำนวนมากดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ผ่านมา ในงานศึกษาส่วนนี้ จะได้พิจารณาในแง่มุมทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยจะศึกษาพฤติกรรมของอังกฤษในภูมิภาคเอเชีย พื้นฐานทางการค้าระหว่างประเทศของไทย ตลอดจนผลกระทบที่ไทยได้รับจากการเปลี่ยนแปลงในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

การขยายบทบาทและอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ-การเมืองระหว่างประเทศของอังกฤษ

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในทวีปยุโรปเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยเริ่มขึ้นที่

อังกฤษเป็นประเทศแรกแล้วจึงขยายไปในส่วนอื่นของทวีปยุโรป เมื่ออุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น ความคิดและปรัชญาใหม่ ๆ ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจก็ได้เกิดขึ้นตามมา โดยเฉพาะในกลุ่มพ่อค้าหรือชนชั้นกลางได้เกิดยอมรับแนวความคิดทางเศรษฐกิจของนายอดัม สมิท เรื่องลัทธิเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม (laissez faire) อย่างแพร่หลาย แนวความคิดนี้เชื่อว่ารัฐควรปล่อยให้เอกชนดำเนินการค้าอย่างเสรี โดยรัฐมีหน้าที่แต่เพียงให้ความคุ้มครองทางการค้าหรือทรัพย์สิน และส่งเสริมการลงทุนของเอกชนให้ได้กำไรเท่านั้น กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้ได้พยายามดำเนินการเรียกร้องให้รัฐบาลยอมรับความคิดในเรื่องการค้าเสรีของเอกชน ในที่สุด รัฐบาลอังกฤษก็ได้ยอมรับและเปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางเข้ามามีบทบาททางการเมือง ด้วยการออกกฎหมายปฏิรูป (Reform Act of 1832) และการกำหนดนโยบาย ยกเลิกการค้าผูกขาดของรัฐในระบบพาณิชย์นิยม (Mercantilist system) มาเป็นการค้าในระบบเสรีได้เป็นผลสำเร็จ (สมบูรณ ธรรมครองอาตย์ 2520: 26-270)

การปฏิวัติอุตสาหกรรม และแนวคิดพาณิชย์นิยมนี้ ทำให้ลัทธิอาณานิคมสมัยใหม่ หรือจักรวรรดินิยมเพื่อแสวงหาตลาดและแหล่งวัตถุดิบ ได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่ประเทศจักรวรรดินิยม ในที่สุด ก็ได้เกิดสงครามขึ้นในทวีปยุโรป คือสงครามเจ็ดปี ระหว่างประเทศอังกฤษกับฝรั่งเศส ถึงแม้ว่าสงครามครั้งนี้อังกฤษจะเป็นฝ่ายชนะ แต่ภาวะเศรษฐกิจของอังกฤษต้องตกต่ำ นอกจากนี้อังกฤษยังต้องสูญเสียอาณานิคมในอเมริกา อันเนื่องมาจากการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาอีกด้วย ต่อมา ก็ได้เกิดสงครามนโปเลียนขึ้นในทวีปยุโรป ระหว่างปี ค.ศ. 1793-1818 ผลของการสงครามครั้งนี้ ทำให้อังกฤษในฐานะประเทศผู้ชนะที่สำคัญได้รับการจัดสรรอาณานิคมในทวีปเอเชียและแอฟริกาเพิ่มมากขึ้น จากนั้น การขยายอาณานิคมของอังกฤษในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปเอเชียก็เริ่มมั่นคงขึ้น จนกระทั่งเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 อังกฤษก็เป็นจักรวรรดิที่มีอาณานิคมในครอบครองมากที่สุด กล่าวคือ ทั้งใน แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เอเชียและแอฟริกา

1. บทบาทอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อังกฤษได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยผ่านบริษัทอินเดียตะวันออก (East India Company) ซึ่งเป็นบริษัทการค้าที่ได้รับสิทธิบัตรให้ทำการค้ากับทวีปเอเชียในนามของรัฐบาลอังกฤษ บริษัทนี้เริ่มเข้ามาตั้งสถานีการค้าที่อินเดียและขยายกิจการเข้าไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขั้นต้นไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากฮอลันดาได้ผูกขาดการค้าและควบคุมเส้นทางเดินเรือบริเวณช่องแคบมะละกาไว้ก่อนแล้ว บริษัทอินเดียตะวันออกจึงให้ความสนใจเฉพาะการค้าที่อินเดีย (ไรอัน 2526: 60) และใช้อินเดียเป็นฐานสำคัญในการแสวงหาอาณานิคมในเอเชียมุ่มง์สู่ประเทศจีน โดยเริ่มขยายอิทธิพลเข้าไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากดินแดนบริเวณนี้มีเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ควบคุมเส้นทางเดินเรือระหว่างมหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดีย หรือระหว่างประเทศอินเดียและประเทศจีน (คิวนร ชัยประสิทธิ์กุล 2530: 2-3) ในระยะแรก อังกฤษขยายอิทธิพลเข้าไปในบริเวณหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกเพื่อตั้งเมืองท่าที่เกาะบาลัมบังกัน (Balambangan) แต่ไม่สำเร็จ เพราะบริเวณดังกล่าวอยู่ใต้อิทธิพลของสเปนและฮอลันดา อังกฤษจึงหันมาให้ความสนใจดินแดนที่อยู่บนแผ่นดินซึ่งประกอบด้วยดินแดนในคาบสมุทรลายุขึ้นไป จรดประเทศจีนทางทิศเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนทางทิศตะวันตก จรดประเทศอินเดีย ทางทิศใต้จรดช่องแคบมะละกา และทิศตะวันออกจรดมหาสมุทรแปซิฟิก (คิวนร ชัยประสิทธิ์กุล 2530: 4) โดยบริษัทอินเดียตะวันออกได้ขอตั้งสถานีการค้าที่เกาะปีนังซึ่งอยู่ดินแดนไทรบุรีของไทยในปี พ.ศ. 2329 เพื่อเป็นฐานทัพเรือและเมืองท่าจอดพักสินค้า (แบสตัน และเบิร์นดา 2529: 34) และซื้อดินแดนเวลลิสส์ตรงข้ามเกาะปีนังจากไทรบุรี (พ.ศ. 2343) เพื่อเป็นการปกป้องเส้นทางลำเลียงอาหารจากไทรบุรีไปเกาะปีนัง อย่างไรก็ตาม อังกฤษเห็นว่าเกาะปีนังไม่เหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ไรอัน 2526: 85-86)

ในปี พ.ศ. 2362 อังกฤษได้เจรจาขอซื้อเกาะสิงคโปร์จากยะโฮร์ และได้พัฒนาสิงคโปร์ จนกระทั่งเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของบริษัทอินเดียตะวันออก ซึ่งส่งผลให้รายได้ของฮอลันดาตกลงอย่างมาก เพราะไม่สามารถผูกขาดการค้าตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างที่เคยทำมาก่อนได้ (Hall 2522: 619-620) ทำให้อิทธิพลทางการค้าของฮอลันดาในภูมิภาคนี้ลดลง ฮอลันดาจึงประท้วงการสถาปนาสิงคโปร์ของอังกฤษ แต่อังกฤษไม่ยอมสละสิทธิในสิงคโปร์ ฉะนั้นเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างประเทศทั้งสองในอนาคต ฮอลันดาและอังกฤษจึงได้ตกลงทำสนธิสัญญากำหนดเขตอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี พ.ศ. 2367 โดยฮอลันดาจะออกจากคาบสมุทรมลายู และมอบสิทธิให้อังกฤษเข้ามาแสวงหาประโยชน์แทนที่ตน (ไรอัน 2526: 94-97) ต่อมาอังกฤษได้รวมดินแดนอาณานิคม ไทรบุรี มะละกา สิงคโปร์ และเวลเลส์ลีย์ เป็นเลเตรทเซทเทิลเมนต์ (Strait Settlement) และให้ขึ้นตรงต่อรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ในปี พ.ศ. 2369 อังกฤษจึงเป็นมหาอำนาจที่มีอิทธิพลเหนือคาบสมุทรมลายูโดยเด็ดขาด

การขยายอิทธิพลของอังกฤษในคาบสมุทรมลายูนี้ได้ดำเนินควบคู่ไปพร้อมกับการขยายอำนาจทางการเมือง และเศรษฐกิจในพม่า โดยในปี พ.ศ. 2369 อังกฤษได้เริ่มครอบครองหัวเมืองมอญและอาณาจักรมณฑลตามชื่อตกลงยันดาโบ (Treaty of Yandabo) และได้รับดินแดนตอนใต้ทั้งหมดเพิ่มขึ้น โดยผลของสงครามสงครามเมื่อปี พ.ศ. 2395 ซึ่งเท่ากับอังกฤษสามารถปิดล้อมมิให้พม่ามีเส้นทางออกทะเลได้ นอกจากนี้บริเวณดังกล่าวยังเป็นแหล่งทรัพยากรไม้สักที่อังกฤษสามารถแสวงหาประโยชน์ได้ (เพ็ชรี สุมิตร 2519: 135) ต่อมาในสมัยพระเจ้ามินดง (พ.ศ. 2405 และ พ.ศ. 2410) อังกฤษได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต รวมทั้งสิทธิให้ตั้งสถานกงสุลกิตติมศักดิ์ด้วย ยิ่งไปกว่านั้น พม่ายังยินยอมให้อังกฤษสำรวจเส้นทางเพื่อไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2421 เมื่อพระเจ้าธีบอขึ้นครองราชย์ กลับทรงดำเนินนโยบายผูกขาดการค้าอีกครั้ง ซึ่งส่งผลให้ผลประโยชน์ของพ่อค้าอังกฤษได้รับความกระทบกระเทือน เป็นอย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2428 รัฐบาลฝรั่งเศสทำสนธิสัญญากับพม่า (Franco-Burmese Treaty) เพื่อให้สัมปทานทำป่าไม้แก่ฝรั่งเศส และเพื่อเป็นการถ่วงดุลย์กับอังกฤษ อังกฤษจึงไม่พอใจอย่างยิ่ง ดังนั้น เมื่อเกิดกรณีพิพาทกันระหว่างพม่ากับบริษัทค้าไม้สักของอังกฤษ (Bombay Burma Trading Corporation) อังกฤษจึงถือเป็นสาเหตุประกาศสงครามกับพม่า ผลของสงครามครั้งนี้ ทำให้อังกฤษยึดครองดินแดนพม่าได้ทั้งหมด นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2428 เป็นต้นมา พม่าได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษอย่างสมบูรณ์

จากการที่อังกฤษสามารถครอบครองดินแดนในอินเดีย คาบสมุทรมลายู และพม่า ทำให้อังกฤษสามารถติดต่อค้าขายกับจีนได้สะดวกเร็วกว่าประเทศยุโรปอื่น ๆ และเข้ามามีบทบาททางการค้า การเมืองและสังคมของจีนในเวลาต่อมา

2. บทบาทอังกฤษในประเทจีน

จีนเป็นตลาดที่ประเทศในทวีปยุโรปต่างให้ความสนใจมาตั้งแต่สมัยโบราณ และได้มีความพยายามในการแสวงหาเส้นทางการค้าอันสู่จีน เนื่องจากเส้นทางเดิมหรือเส้นทางสายไหมได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของอิตาลี และจักรวรรดิออตโตมัน ทำให้พ่อค้าบางกลุ่มไม่สามารถติดต่อกับจีนได้โดยสะดวก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 โปรตุเกส สเปน ฝรั่งเศส อังกฤษ และฮอลันดาได้พยายามสำรวจแสวงหาเส้นทางการค้าใหม่ไปยังจีน ในการนี้ อังกฤษเป็นชาติแรกที่สามารถครอบครองเส้นทางติดต่อกับจีนทั้งทางบกและทางทะเลได้สำเร็จ ดังนั้น การค้าต่างประเทศของจีนกับพ่อค้าตะวันตกส่วนใหญ่จึงดำเนินไปโดยผ่านบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอังกฤษกับจีน ในเบื้องต้นจีนเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลย์การค้า เพราะจีนผูกขาดการค้าโดยผ่านระบบบรรณาการ (เขียน

ศักราช 2517: 134-136) ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการค้าของอังกฤษที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดังนั้น บริษัทอินเดียตะวันออกจึงพยายามเจรจาขอแก้ไขระเบียบ และประเพณีทางการค้าของจีน แต่ไม่สำเร็จ ต่อมา ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ฐานะทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสองได้เปลี่ยนแปลงไป อังกฤษกลายเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลย์การค้า เนื่องจากสภาพทางการเมืองภายในจีนอ่อนแอ ในขณะที่อังกฤษมีอิทธิพลและแสนยานุภาพทางทหารเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นโอกาสและช่องทางให้อังกฤษนำฝิ่นเข้ามาจำหน่ายในจีนได้สะดวกทำกำไรให้กับบริษัทอินเดียตะวันออกและรัฐบาลอังกฤษเป็นอย่างมาก

เมื่อการค้าขยายตัวมากขึ้นเช่นนี้ รัฐบาลอังกฤษจึงพยายามเจรจาแก้ไขรูปแบบการค้าของจีนอีกครั้ง แต่เนื่องจากการนำฝิ่นเข้าประเทศจำนวนมากนอกจากจะนำภัยพิบัติมาสู่สังคมจีนแล้ว ยังทำให้จีนต้องเสียเปรียบดุลย์การค้าต่างประเทศด้วย เพราะมูลค่าสินค้าออกของจีนไม่เพียงพอจะชดเชยค่าฝิ่นในแต่ละปี ทำให้เงินแท่งไหลออกนอกประเทศมากขึ้น (สถานทูตสาธารณรัฐประชาชนจีน 2520: 15-19) รัฐบาลจีนจึงปฏิเสธข้อเสนอของอังกฤษ และดำเนินมาตรการรุนแรงเพื่อกำจัดฝิ่น ด้วยการบังคับให้พ่อค้าอังกฤษมอบฝิ่นให้แก่รัฐบาลจีนเพื่อจัดการทำลายในปี พ.ศ. 2382 การกระทำเช่นนี้ เป็นสาเหตุที่สร้างความไม่พอใจให้แก่พ่อค้าอังกฤษ พ่อค้าอังกฤษร้องเรียนไปยังรัฐบาลของตนให้ใช้กำลังกับจีนเพื่อชดใช้ค่าเสียหาย กรณีพิพาทนี้ต่อมาได้ลุกลามจนกลายเป็นสงครามฝิ่น (opium war) และยุติลงด้วยการที่รัฐบาลจีนต้องยอมจำนนทำสนธิสัญญานานกิงเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2385 ซึ่งมีสาระสำคัญประการหนึ่งคือการยกเลิกระบบการค้าผูกขาดของจีน ต่อมาจีนได้บิดพลิ้วไม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญานานกิง เมื่อเกิดข้อพิพาทกันก็ได้ขยายเป็นสงครามฝิ่นครั้งที่สอง ซึ่งในที่สุดก็ยุติลงด้วยการที่จีนยอมทำสนธิสัญญาเซี่ยงไฮ้ ในปี พ.ศ. 2397 ซึ่งมีสาระสำคัญเช่นเดียวกับสนธิสัญญานานกิง จากนั้นเป็นต้นมา จีนต้องยอมทำสนธิสัญญาเสียเปรียบกับนานาประเทศ เช่นฝรั่งเศส รัสเซีย เป็นต้น

การที่อังกฤษเข้ามามีบทบาทในประเทศจีน จนกระทั่งสามารถบีบบังคับ

ให้จีนลงนามในสนธิสัญญานานกิง และเซี่ยงไฮ้ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษนั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบบางประการต่อจีน

ประการแรก จีนต้องสูญเสียอำนาจอธิปไตยในดินแดนบางส่วนให้แก่ อังกฤษและมหาอำนาจอื่น ๆ กล่าวคือ เจ็อนไซของสนธิสัญญาเหล่านี้ บังคับให้ จีนเปิดเมืองท่าเป็นเขตสัมปทาน (Concession Area) ให้คนในบังคับและคน ชาตินั้น ๆ เข้ามาพำนักและค้าขายอย่างเสรี (แฟร์แบงค์ 2518: 185) เช่น ในเขตสัมปทานของอังกฤษ กงสุลอังกฤษเป็นผู้มีอำนาจเต็มในการว่าราชการ คือเป็นผู้โอนโฉนดขายหรือให้เช่าแก่คนของตน เป็นผู้นิพากษาชำระคดีข้อพิพาท ต่าง ๆ เก็บภาษีของตนเอง และจัดตั้งสุขาภิบาลดูแลสุขภาพอนามัยของผู้ที่อยู่ใน เขตสัมปทาน ในเขตสัมปทานเหล่านี้ รัฐบาลจีนไม่มีอำนาจที่จะปกครองหรือใช้ กฎหมายจีนมาบังคับแต่อย่างใด (ชจร สุขพานิช 2518: 258)

ประการที่สอง หลังจากที่รัฐบาลจีนได้ทำสัญญากับอังกฤษแล้ว ระบบ เศรษฐกิจของจีนได้เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง มาเป็นระบบ เศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อตลาด และเพื่อค้ากับชุมชนภายนอกระบบเศรษฐกิจเดิมของ จีน กล่าวคือ เป็นแหล่งระบายสินค้าอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งวัตถุดิบของ อังกฤษ และชาติตะวันตกเป็นสำคัญ

ประการที่สาม สนธิสัญญากับต่างชาตินับแต่ปี พ.ศ. 2385 เป็นต้นมา ทำให้จีนเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าต่างประเทศ โดยยกเลิกการค้า ผูกขาดของรัฐผ่านระบบบรรณาการ เปลี่ยนมาเป็นการค้าตามเงื่อนไขของ สนธิสัญญาที่ทำไว้กับชาติตะวันตก ทำให้การค้าขายผูกขาดของจีนกับประเทศคู่ ค้าในเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เดิม ไม่อาจกระทำได้เช่นเคย

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า สถานะและบทบาท ของอังกฤษในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้โดดเด่นขึ้นเนื่องจากการ

ขยายอำนาจทางการเมืองในทวีปยุโรปและภูมิภาคอื่น ๆ กล่าวโดยเฉพาะ
ในทวีปเอเชีย นั้น อังกฤษประสบความสำเร็จในการยึดครองอินเดีย พม่า
คาบสมุทรมลายู และมีอิทธิพลเหนือพื้นที่บางส่วนในจีน ควบคู่ไปกับการสำเร็จ
ทางด้านการเมืองระหว่างประเทศนี้ อังกฤษได้นำเอาระบบเศรษฐกิจ-การค้า
ภายใต้สนธิสัญญาซึ่งไม่เสมอภาคมาบังคับใช้กับประเทศที่ตนมีอิทธิพลอยู่ ระบบ
เศรษฐกิจ-การค้าที่อังกฤษนำมาใช้ปฏิบัตินี้ จึงสนองตอบผลประโยชน์ในเชิง
เศรษฐกิจของอังกฤษได้เป็นอย่างดี

การค้าต่างประเทศของไทยในสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์

ระบบเศรษฐกิจ-การค้าระหว่างประเทศของไทย นับแต่สมัยกรุง
ศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้นยังคงรูปแบบเช่นเดิมคือ รัฐบาลดำเนินการค้าผูกขาดกับต่างประเทศ ทั้ง
นี้เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ มิได้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ที่สำคัญ หรือได้รับผลกระทบจากภายนอก จนกระทั่งเมื่อมหาอำนาจจาก
ตะวันตกได้เริ่มแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจเข้ามาในภูมิภาคนี้แล้ว
นั่นเอง ระบบเศรษฐกิจ-การค้าแบบเดิมก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง
ทางด้านการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้ามาแสวงหา
ผลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษดังได้กล่าวไว้ในส่วนที่ผ่านมา

สำหรับประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งในระบบความสัมพันธ์ระหว่าง
ระหว่างประเทศสมัยใหม่ ย่อมได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงนี้อย่างไม่
สามารถหลีกเลี่ยงได้ ผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงในด้าน
การค้าซึ่งเป็นประเด็นที่จะได้พิจารณาต่อไป สำหรับในส่วนนี้จะได้ศึกษารูปแบบ
การค้าของไทยก่อนการสถาปนาความสัมพันธ์กับอังกฤษ ตลอดจนองค์ประกอบ
ที่รองรับและผลักดันให้เกิดการค้ากับต่างประเทศ วิธีการและนโยบายการค้า
ของไทย รวมทั้งลักษณะความสำคัญของตัวสินค้า

1. ความเป็นมาของการค้าต่างประเทศของไทยสมัยอยุธยา และ
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การค้าต่างประเทศของไทยมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและขยายตัว
เพิ่มความสำคัญขึ้นเป็นลำดับในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนต้น
ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการจัดตั้งกรมพระคลังสินค้า ซึ่งแต่
เดิมมีหน้าที่เพียงรวบรวมส่วยของรัฐ เพื่อเตรียมเป็นสินค้าลงสำเภา (สง่า
ภาณุจนาคนพันธ์ 2516: 111, 113) ให้เข้ามารับผิดชอบเกี่ยวกับการติดต่อค้า
ขายกับต่างประเทศโดยตรง (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 2506: 233-234)
อาจกล่าวได้ว่า การค้าต่างประเทศของไทยเริ่มมีบทบาทและความสำคัญเป็นครั้ง
แรกในสมัยนี้

ต่อมา ในสมัยอยุธยาตอนกลาง การค้าต่างประเทศได้เริ่มขยายตัว
มากยิ่งขึ้นเมื่อพ่อค้าชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายในประเทศไทย
ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการค้าที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่งคือ รัฐเริ่มเข้ามา
ผูกขาดการค้า ทั้งนี้เพราะสินค้านำเข้าบางประเภทที่พ่อค้าตะวันตกนำเข้ามา
จำหน่าย เช่นอาวุธต่าง ๆ นั้น รัฐไม่ต้องการให้ตกไปอยู่กับฝ่ายตรงข้าม จึง
บังคับให้พ่อค้าเหล่านั้นขายสินค้าแก่รัฐโดยตรง ห้ามมิให้ขายแก่ราษฎรทั่ว ๆ ไป
สำหรับสินค้าส่งออกนั้น บางชนิดเป็นสินค้าที่มีน้อยหาได้ยาก และเป็นที่ต้องการ
ของพ่อค้าตะวันตก รัฐเกรงว่าจะไม่พอใช้ภายในประเทศ จึงได้กำหนดให้เป็น
สินค้าต้องห้าม บังคับให้ราษฎรขายแก่รัฐเท่านั้น ห้ามมิให้ขายแก่พ่อค้าต่างชาติ
(กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2515: 151-152) หากผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องได้รับ
อาญาตามกฎหมายบัญญัติไว้ (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 2506: 56-87)

เมื่อการค้าระหว่างประเทศเจริญขึ้น ได้มีการออกกฎหมายว่าด้วย
สินค้าต้องห้ามเพิ่มมากขึ้น แม้สินค้าที่ไม่จำเป็น รัฐก็ผูกขาดจนหมดสิ้น ระบบผูก
ขาดสินค้าจึงขยายวงกว้างมากขึ้น ดังเช่นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
ได้มีกฎหมายบัญญัติเรื่อง "เพิ่มสินค้าต้องห้าม" อาทิเช่น ดินประสิ่ว ตะกั่ว ฝาง

หมากลง หนังสือพิมพ์ เนื้อไม้ เป็นต้น (กรมพระยาคำรงราชานุภาพ 2515: 152) ดังนั้น นับแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา รัฐจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการค้ากับต่างประเทศ โดยใช้นโยบายการค้าผูกขาด ทำให้รัฐมีอำนาจควบคุมผลผลิต ปริมาณและราคาสินค้าในตลาดได้ รวมทั้งเป็นผู้ผูกขาดการนำเข้าและการส่งออกอีกด้วย นั่นก็คือ รัฐดำเนินนโยบายการค้าผูกขาดทั้งตลาดภายในและระหว่างประเทศ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าระหว่างประเทศ โดยจีนซึ่งเป็นตลาดการค้าขนาดใหญ่ในภูมิภาคนี้ ได้ให้ความสำคัญต่อการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่งเสริมการเดินทางเร็ว การค้ากับรัฐต่าง ๆ ในภูมิภาคนั้นโดยตรง (สิบบง พรหมบุญ 2528: 9) การเปลี่ยนแปลงนี้ สอดคล้องกับความต้องการของฝ่ายไทยซึ่งต้องการค้าขายกับรัฐจีนโดยตรง จากนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงการค้าต่างประเทศ จากการที่ไทยเป็นเพียงศูนย์กลางส่งผ่านสินค้าระหว่างจีนกับประเทศตะวันตกในสมัยอยุธยา มาเป็นการดำเนินการค้าของรัฐโดยตรง

ในสมัยรัชกาลที่ 1 รัฐได้ทำการการค้าต่างประเทศ 2 ลักษณะ คือ ผูกขาดสินค้าและทำการค้าโดยตรง ทั้งนี้เพราะสินค้าส่งออกเป็นสินค้าที่รัฐมีต้องลงทุน เนื่องจากเป็นส่วยที่ราษฎรเสียให้รัฐแทนการอยู่เวรราชการ ส่วยเหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ สำหรับสินค้านำเข้าบางชนิดที่ตลาดภายในต้องการ รัฐจะผูกขาดเพื่อขายเอากำไรอีกต่อหนึ่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 2 มหาอำนาจตะวันตกได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาครอบครองดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้พ่อค้าตะวันตกเข้ามาติดต่อกับไทยมากขึ้น จนกระทั่งรัฐบาลในสมัยนั้นได้จัดตั้งหน่วยงานใหม่คือ กรมท่าฝรั่ง เพื่อดูแลและรับผิดชอบเฉพาะการค้ากับชาติตะวันตกโดยเฉพาะ พ่อค้าตะวันตกต้องการสินค้าชนิดใหม่ เช่น น้ำตาลทราย พริกไทย ฯลฯ ทำให้สินค้าประเภทส่วย หรือของป่า มีแนวโน้มลดความสำคัญ ในขณะที่สินค้าตลาดชนิด

ใหม่เริ่มมีความสำคัญต่อการค้าระหว่างประเทศของไทยมากขึ้น ในสมัยนี้จึงได้ดำเนินนโยบายเพิ่มการเก็บภาษีจากกระบวนการผลิตสินค้าควบคู่ไปกับการผูกขาดการค้า ทำรายได้แก่รัฐถึง 2 ใน 5 ของรายได้ทั้งหมด (ครอว์ฟอร์ด 2515: 101)

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 อิทธิพลและบทบาทของมหาอำนาจตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทวียิ่งขึ้น ความต้องการสินค้าใหม่ ๆ เพิ่มมากกว่าสมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 ทรงประกาศยกเลิกการผูกขาดสินค้าเกือบทั้งหมดและเน้นการเก็บภาษีจากการผลิตสินค้าเพื่อการตลาดแทน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 97) ในรัชกาลนี้ เกิดภาษีสินค้าใหม่เกือบ 40 ชนิด (เจ้าพระยาพิพากรวงศ์ 2: 2504: 182-183) ทำรายได้ให้แก่รัฐบาลมากขึ้น ในบรรดาสินค้าใหม่เหล่านี้ รายได้จากอากรพืชผลเพียงอย่างเดียวมีมูลค่าเทียบเท่ากับผลกำไรที่เคยได้รับในสมัยรัชกาลที่ 2 ทั้งหมด ทั้งนี้ยังไม่รวมอากรการผลิตชนิดอื่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 98)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ตกลงทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก มีการยกเลิกการค้าผูกขาดของรัฐ และเกิดการค้าต่างประเทศในรูปแบบใหม่อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ดังจะได้ศึกษาในบทต่อไป

2. การค้าและการค้ากับต่างประเทศของไทย

การค้ากับต่างประเทศในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ ได้ดำเนินไปโดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการหลายประการ โดยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายคือ

2.1 พระคลังสินค้า พระคลังสินค้าเป็นที่เก็บรวบรวมส่วยของรัฐมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น (สง่า กาญจนาคพันธุ์ 2516: 111-113)

จนกระทั่งสมัยอยุธยาตอนกลาง ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการจัดระเบียบราชการของพระคลังสินค้าให้มีอำนาจหน้าที่ในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยตรงอีกหน้าที่หนึ่ง ต่อมา ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โปรดเกล้าฯ เข้ามาติดต่อค้าขายเป็นตะวันตกชาติแรกได้นำอาวุธต่าง ๆ เข้ามาจำหน่าย ทำให้รัฐจำเป็นต้องควบคุมการนำสินค้าเข้าของพ่อค้าตะวันตก หน้าที่นี้รัฐมอบให้พระคลังสินค้าเป็นหน่วยงานดูแลรับผิดชอบ ฉะนั้น อาจเป็นไปได้ที่พระคลังสินค้าเริ่มมีการบริหารงานที่แน่นอนในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 10)

ส่วนบทบาทของพระคลังสินค้าในการผูกขาดการค้าต่างประเทศนั้น น่าจะมีขึ้นเมื่อรัฐเข้าไปควบคุมสินค้าออกอีกส่วนหนึ่งด้วย โดยการบังคับให้ราษฎรขายสินค้าแก่พระคลังสินค้าแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งเท่ากับว่า พระคลังสินค้าเป็นผู้ควบคุมดูแลผลผลิต ปริมาณ และมีอำนาจกำหนดราคาสินค้าในตลาดภายในประเทศ รวมทั้งผูกขาดการค้าต่างประเทศในนามของรัฐแต่ผู้เดียว ดังนั้น การใช้นโยบายผูกขาดการค้าของรัฐ โดยผ่านหน่วยงานพระคลังสินค้าจึงทำกำไรให้แก่รัฐเป็นจำนวนมาก (ผ่องพันธ์ สุภัทรพันธ์ 2520)

2.2 กรมท่า กรมท่าเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศ โดยจัดตั้งขึ้นพร้อมกับกรมพระคลังสินค้าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แยกเป็น 2 กรมคือ กรมท่าขวา รับผิดชอบฝ่ายแบก มีพระจุฬาราชมนตรี ถือศักดินา 1,400 ไร่ เป็นหัวหน้า ส่วนกรมท่าซ้ายรับผิดชอบฝ่ายเงิน มีพระโชฎิกราชเศรษฐี ถือศักดินา 1,400 ไร่ เป็นหัวหน้า ทั้งสองกรมนี้ อยู่ในความดูแลของกรมพระคลังสินค้า (กฎหมายตราสามดวง 1: 2506: 233-234) ในสมัยอยุธยาตอนกลาง เมื่อพ่อค้าตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการค้ากับชาวตะวันตกยังมิได้จัดตั้งขึ้น จึงแยกให้กรมท่าขวา และกรมท่าซ้ายรับผิดชอบแล้วแต่ความเหมาะสม

จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวตะวันตกได้เข้ามาติดต่อค้า

ขายเพิ่มมากขึ้น และไม่ได้รับความสะดวกในการติดต่อกับฝ่ายไทย เนื่องจากไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงตั้งกรมเจ้าทำขึ้นใหม่อีกกรมหนึ่ง สำหรับรับผิดชอบพ่อค้าตะวันตกโดยเฉพาะ เรียกว่า กรมท่าฝรั่ง มีหลวงสุรสาครถือศักดินา 400 ไร่เป็นเจ้ากรม

ลักษณะอำนาจหน้าที่ของกรมพระคลังสินค้าและกรมท่านี้ หากจะเปรียบเทียบกับหน่วยงานในปัจจุบัน ก็อาจจะเปรียบกรมพระคลังสินค้าเสมือนกับกรมการค้าภายในและกรมการค้าต่างประเทศรวมกัน เพราะทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการค้าภายในและต่างประเทศ อันมีกรมท่าต่าง ๆ เปรียบเสมือนกองเศรษฐกิจที่คอยควบคุมดูแลการค้ากับต่างประเทศเฉพาะด้าน หรือเฉพาะภูมิภาคที่ประเทศไทยติดต่อกับชายด้วย ในประการสำคัญ กลไกรัฐทั้งสองมิได้มีหน้าที่เพียงรับผิดชอบดูแลการค้าต่างประเทศเท่านั้น หากยังมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการค้าต่างประเทศในนามของรัฐภายใต้นโยบายการผูกขาดอีกด้วย

2.3. พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของชาติ พระองค์จึงเปรียบเสมือนพ่อค้าคนแรกของประเทศ (Finlayson 1976: 166) เพราะพระองค์มีสิทธิเลือกซื้อสินค้านำเข้าจากพ่อค้าต่างชาติก่อนผู้อื่น แล้วเก็บไว้ในคลังสินค้าเพื่อจำหน่ายแก่ตลาดภายในประเทศในเวลาอันสมควร หรือเมื่อเจ้าหน้าที่ผู้แทนพระองค์ไม่ต้องการแล้วจึงมอบให้พ่อค้าต่างชาติจำหน่ายแก่ประชาชนต่อไปได้ (สง่า กาญจนาคพันธ์ 2516: 121) สำหรับสินค้าส่งออกนั้น พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการดำเนินการโดยตรง เพราะพระคลังสินค้าจะเกณฑ์รวบรวมส่วยของเข้าหลวงเพื่อเตรียมบรรทุกสำเภาไปขายยังต่างประเทศ โดยที่ของหลวงหรือส่วยเหล่านี้เป็นสมบัติของแผ่นดินซึ่งก็คือ พระราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ ฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่าการค้าของรัฐโดยพระคลังสินค้านั้นก็คือ การค้าของพระมหากษัตริย์นั่นเอง (กรมพระนราธิปพันธุ์พงศ์ 2506: 419) ดังนั้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จึงทรงมีเรือสำเภาเพื่อบรรทุกสินค้าไปค้าขายกับต่างประเทศ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525: 96) โดยเฉพาะการค้าของพระมหากษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนับได้ว่าเป็นแหล่ง

รายได้ของรัฐที่สำคัญและมีมูลค่ามหาศาล เนื่องจากการค้ากับต่างประเทศเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ และเป็นที่มาของเงินตราต่างประเทศ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 63) ที่องค์พระมหากษัตริย์จะทรงนำมาใช้จ่ายในการบริหารประเทศ โดยการจ่ายเป็นเบี้ยหวัดแก่ข้าราชการ และใช้ในการทูลบำรุงเพื่อสร้างพระนครใหม่ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2505: 222)

2.4. เจ้านายและขุนนาง เจ้านายชั้นผู้ใหญ่นับจากกรมพระราชวังบวรฯ ลงมา ส่วนใหญ่มีสำเภาค้าขายส่วนพระองค์ สำหรับกรมพระราชวังบวรฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยกเว้นกรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ 1 แล้ว ทุกพระองค์ทรงทำการค้าสำเภาทั้งสิ้น เช่นกรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ 2 (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 4: 2503: 12) กรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ 3 ทรงทำการค้าสำเภามาตั้งแต่ดำรงพระยศกรมหมื่นศักดิ์ดิพลเสถียร นอกจากนี้เจ้านายอื่น ๆ ก็ทรงมีสำเภาส่วนพระองค์เพื่อค้าขายกับต่างประเทศ มาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ (บรรเจิด อินทุจันทร์ยง 2521: 114) อาจกล่าวได้ว่า การค้ากับต่างประเทศเป็นที่มาของเงินตรา และทำกำไรให้แก่ผู้ค้าเป็นอันมาก ดังนั้น หากเจ้านายพระองค์ใดไม่ทรงมีสำเภาเองพระมหากษัตริย์ก็จะพระราชทานระวางให้ฝากสินค้าไปขายเพื่อจะได้มีรายได้ เช่นรัชกาลที่ 1 ได้พระราชทานระวางให้แก่กรมหลวงอิสรลุนทร เป็นต้น (บรรเจิด อินทุจันทร์ยง 2521: 119)

สำหรับขุนนางที่ทำการค้าได้นั้น มักเป็นขุนนางที่อยู่ในกรมพระคลังสินค้าเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะกรมพระคลังมีอำนาจหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการค้าต่างประเทศโดยตรง พ่อค้าต่างชาติทั้งหลายจะต้องได้รับอนุญาต หรือได้รับตราจากพระคลังก่อนจะเข้ามาค้าขายในประเทศได้ (ไพโรจน์ เกษมณิกิจ 2515: 113) นอกจากนี้ เจ้าพระยาพระคลังยังมีดูแลเกี่ยวกับเรื่องภาษีศุลกากร ค่าธรรมเนียมและค่าภาคหลวงจากพ่อค้าชาวต่างชาติอีกด้วย จึงเป็นผู้ที่พ่อค้าต่างชาติรู้จักเป็นอย่างดีมากกว่าเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ของรัฐ (สิบลอง นรทมนุญ 2525: 13) นอกจากเจ้ากรมแล้ว บรรดาขุนนางที่อยู่ในกรมท่าต่างก็ทำการค้าด้วย

เช่นกัน (ประชุมพงศาวดาร ภาค 62 2506: 31-32)

2.5. พ่อค้าเอกชน พ่อค้าเอกชนที่ทำการค้าทางเรือในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ เพราะไม่ต้องเป็นไพร่ จึงมีอิทธิพลที่จะทำการค้าได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าชาวจีน ทั้งที่เป็นพ่อค้าเอกชนและที่รับราชการกับไทย เป็นพ่อค้าที่มีบทบาททางการค้าของไทยกับต่างประเทศมากกว่าพ่อค้าเอกชนชาติอื่น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะชาวจีนเป็นผู้เชี่ยวชาญการเดินทางเรือ (สง่า กาญจนาคพันธ์ 2516: 109) และรู้เรื่องราคาสินค้าในตลาดต่างประเทศเป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การค้าต่างประเทศของไทยตกอยู่กับพระมหากษัตริย์ กลุ่มเจ้านายปละขุนนางผู้มีบทบาทในการปกครอง และผู้มีอำนาจค้าขายแทนพระองค์เท่านั้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์มีอำนาจในฐานะเจ้าชีวิตและประมุขสูงสุดของประเทศตามราชประเพณีเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติแล้ว พระมหากษัตริย์ไม่อาจทรงงานต่าง ๆ ได้โดยลำพังพระองค์เอง จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและความช่วยเหลือจากมูลนายและขุนนาง แต่เนื่องจากในสมัยนั้นยังมิได้มีการปฏิบัติงานของข้าราชการเหล่านี้ในรูปเงินเดือน จึงจำเป็นต้องพระราชทานพระราชอำนาจในการแสวงหาผลประโยชน์บางส่วนแก่บุคคลเหล่านี้เป็นค่าตอบแทนการปฏิบัติงานเพื่อให้บุคคลเหล่านี้พอใจในสถานภาพของตน แหล่งผลประโยชน์หลักที่สร้างความมั่งคั่งแก่ข้าราชการสำนักเหล่านี้มากที่สุดก็คือ การค้ากับต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้ปกครองจึงต้องผูกขาดการค้าต่างประเทศเพื่อรักษาผลประโยชน์นี้ไว้ แต่เนื่องจากการค้ากับต่างประเทศมักจะเป็นการค้าทางเรือ กลุ่มผู้ปกครองจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความสามารถในการเดินเรือซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชาวจีน ดังนั้น ชาวจีนจึงเป็นบุคคลอีกกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลให้ค้าขายกับต่างประเทศได้

4. ประเทศคู่ค้าต่างประเทศของไทย

การค้ากับต่างประเทศของไทยที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นการค้าโดยรัฐผ่านระบบบรรณาการกับประเทศจีน ความสำคัญของการค้าต่างประเทศระหว่างไทยกับจีนนั้น อาจพิจารณาได้โดยมีปัจจัยบ่งชี้หลายประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง การจัดระเบียบราชการที่เกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศในสมัยอยุธยาตอนกลางในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบเฉพาะด้านเพียง 2 หน่วยงานเท่านั้น คือกรมท่าซ้ายรับผิดชอบการค้ากับจีน และกรมท่าขวารับผิดชอบการค้ากับแขก ส่วนกรมท่าฝรั่งนั้น เพิ่งจะมีการจัดตั้งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกจากนี้ การถือศักดินาของเจ้ากรมทั้งสามยังแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือเจ้ากรมท่าซ้ายและขวาถือศักดินาถึง 1,400 ไร่ แต่เจ้ากรมท่าฝรั่งถือศักดินาเพียง 400 ไร่ ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งเจ้าพนักงานในกรมท่าขวา คือ ตำแหน่งขุนวิสุทธสาคร ล่ามแปลนายสำเภาปากน้ำเท่านั้น จึงแสดงว่า จีนและแขกน่าจะเป็นประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขาย และมีความสำคัญต่อการค้าต่างประเทศของไทยมาก กระทั่งต้องจัดตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ส่วนกลุ่มประเทศตะวันตกคงจะเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยเพิ่มมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวาไม่สามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างทั่วถึง รัฐจึงต้องจัดตั้งกรมท่าฝรั่งขึ้นเพื่อรับผิดชอบเฉพาะพ่อค้าตะวันตก อย่างไรก็ตาม การค้ากับประเทศตะวันตกในระยะแรกนั้นคงจะมีความสำคัญน้อยกว่าการค้ากับจีนและแขก จึงได้กำหนดศักดินาเจ้ากรมฝรั่งน้อยกว่าเจ้ากรมท่าซ้ายและท่าขวา

ประการที่สอง การค้าต่างประเทศของไทยส่วนใหญ่เป็นการค้าทาง

4. ประเทศคู่ค้าต่างประเทศของไทย

การค้ากับต่างประเทศของไทยที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นการค้าโดยรัฐผ่านระบบบรรณาการกับประเทศจีน ความสำคัญของการค้าต่างประเทศระหว่างไทยกับจีนนั้น อาจพิจารณาได้โดยมีปัจจัยบ่งชี้หลายประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง การจัดระเบียบราชการที่เกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศในสมัยอยุธยาตอนกลางในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบเฉพาะด้านเพียง 2 หน่วยงานเท่านั้น คือกรมท่าซ้ายรับผิดชอบการค้ากับจีน และกรมท่าขวารับผิดชอบการค้ากับแขก ส่วนกรมท่าฝรั่งนั้น เพิ่งจะมีการจัดตั้งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกจากนั้น การถือศักดินาของเจ้ากรมทั้งสามยังแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือเจ้ากรมท่าซ้ายและขวาถือศักดินาถึง 1,400 ไร่ แต่เจ้ากรมท่าฝรั่งถือศักดินาเพียง 400 ไร่ ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งเจ้าพนักงานในกรมท่าขวา คือ ตำแหน่งขุนวิสุทสาคร ล่ามแปลนายสำเภาปากน้ำเท่านั้น จึงแสดงว่า จีนและแขกน่าจะเป็นประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขาย และมีความสำคัญต่อการค้าต่างประเทศของไทยมาก กระทั่งต้องจัดตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ส่วนกลุ่มประเทศตะวันตกคงจะเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยเพิ่มมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวาไม่สามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างทั่วถึง รัฐจึงต้องจัดตั้งกรมท่าฝรั่งขึ้นเพื่อรับผิดชอบเฉพาะพ่อค้าตะวันตก อย่างไรก็ตาม การค้ากับประเทศตะวันตกในระยะแรกนั้นคงจะมีความสำคัญน้อยกว่าการค้ากับจีนและแขก จึงได้กำหนดศักดินาเจ้ากรมฝรั่งน้อยกว่าเจ้ากรมท่าซ้ายและท่าขวา

ประการที่สอง การค้าต่างประเทศของไทยส่วนใหญ่เป็นการค้าทาง

เรือ (สง่า กาญจนาคพันธ์ 2516: 30) และเรือที่ใช้เป็นพาหนะบรรทุกสินค้าไปขายก็เป็นเรือสำเภากิจ ทั้งนี้เพราะว่าชาวจีนเป็นกลุ่มชนที่มีความชำนาญในการเดินเรือมาตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ 17* (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 81-82) และได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยจำนวนมากตั้งแต่สมัยอยุธยา นอกจากนี้ยังมีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องการตลาดต่างประเทศ ซึ่งไม่เพียงแต่ในประเทศจีนเท่านั้น หากแต่ในตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และที่อื่น ๆ อีกด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 64) ด้วยเหตุนี้ ชาวจีนที่พำนักในประเทศไทยจึงมีบทบาทสำคัญต่อการค้าทางเรือ หรือการค้าต่างประเทศของไทยอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากการกำหนดตำแหน่งเจ้าพนักงานประจำเรือสำเภากลางซึ่งใช้ชื่อจีนอยู่สืบมาตั้งแต่สมัยอยุธยา จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (กฎหมายตราสามดวง 1: 2506: 235-236) ซึ่งทำให้เชื่อได้ว่าสำเภาทิ้งของหลวงและของมูลนายอื่น ๆ คงจะใช้ชาวจีนเป็นนายเรือและลูกเรืออยู่มาก

ประการที่สาม ในสมัยราชวงศ์เหม็งของจีน แม้ว่าได้มีนโยบายควบคุมและผูกขาดการค้าเอกชนกับต่างชาติอย่างเคร่งครัด แต่พ่อค้าจีน หรือแม้แต่ข้าราชการมักจะลักลอบค้าขายกับต่างชาติอยู่เสมอ (สิบลอง พรหมบุญ 2525: 119-123) และโอกาสที่จะลักลอบค้าขายเช่นนี้ย่อมจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนที่ไปตั้งภูมิลำเนาในต่างประเทศ เพราะสภาวะการค้าภายในประเทศจีนไม่เอื้ออำนวยต่อการขยายตัวทางการค้า ประกอบกับพัฒนาการเดินเรือของจีนช่วยให้การคมนาคมทางเรือสะดวกขึ้น ด้วยเหตุนี้ การที่รัฐไทยให้ชาวจีนมีบทบาทในการค้าทางเรือ จึงมิใช่เพียงเพื่ออาศัยความชำนาญของชาวจีนเหล่านี้ในการเดินเรือและการตลาดในจีนเท่านั้น หากยังเป็นช่องทางที่จะค้าของเถื่อนได้สะดวกขึ้นด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 85) ดังนั้น การให้ชาวจีนในประเทศไทยเข้ามามีบทบาทในการค้าทางเรือนี้ จึงน่าจะเป็นไปเพื่อมุ่งหวังผลกำไรจากการค้ากับจีนอีกส่วนหนึ่งด้วย

ประการที่สี่ แม้ว่าไทยจะทำการค้ากับจีนและแขกเป็นสำคัญ แต่จากหลักฐานอาหารับในคริสตศตวรรษที่ 17 ระบุไว้ว่านโยบายการส่งเสริมพัฒนาการ

ทางเรือในสมัยราชวงศ์ซ้องทำให้พ่อค้าจีนพากันเดินเรือมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอินเดีย และสามารถในการผูกขาดการเดินเรือบรรทุกสินค้าและผู้โดยสารได้ ทำให้จีนกลายเป็นตลาดและแหล่งผลิตสินค้าที่สำคัญยิ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้นของไทย (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 82) และจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ได้แสดงให้เห็นว่าฝายไทยติดต่อกับจีนเป็นจำนวนมากครั้งกว่าแขก นอกจากนี้เอกสารของชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้แสดงให้เห็นว่าการค้าไทยกับจีนรุ่งเรืองมาก เช่น เจ. ครอว์ฟอร์ด (J. Crawford) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ". . . การค้ากับต่างประเทศของไทยนั้น การค้ากับจีนเป็นการค้าที่สำคัญที่สุดสาขาหนึ่ง. . ." (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 162) นอกจากนี้นายชาร์ล กุทซ์ลาฟฟ์ (Charles Gutzlaff) ซึ่งเข้ามาติดต่อกับไทยในประเทศไทยสมัยต้นรัชกาลที่ 3 ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่ามีเรือสำเภาประมาณ 80 ลำ ที่แล่นจากไทยไปจีน และเรือจากจีนอีกประมาณ 222 ลำ ที่แล่นมายังประเทศตะวันออกเฉียงใต้ นั้น มาค้าขายกับไทยปีละ 99 ลำ จำนวนเรือของจีนที่มาค้าขายกับไทยมีมากกว่าจำนวนเรือของญี่ปุ่นและโคชินจีนซึ่งค้าขายกับไทยเป็นที่สองถึง 4 เท่า (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 164) ข้อมูลเหล่านี้ ย่อมแสดงว่านับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับจีนมีมากกว่าการค้ากับประเทศอื่น ๆ ที่ไทยเคยติดต่อกับด้วยทั้งหมด

ประการที่ห้า แม้จะไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับมูลค่าการค้าระหว่างไทยกับจีนว่ามีมากน้อยเพียงใด แต่ปริมาณความถี่ของการส่งคณะทูตบรรณาการไปจีนน่าจะเป็นข้อพิสูจน์ประการหนึ่งว่า จีนเป็นตลาดการค้าที่สำคัญยิ่งของไทย เนื่องจากการค้ากับจีนจำเป็นต้องดำเนินไปภายใต้ระบบบรรณาการ ทำให้ประเทศไทยมีสภาพเสมือนหนึ่งเป็นเมืองขึ้นของจีนที่ต้องส่งทูตไปจิ้มก้องแก่พระจักรพรรดิตามเวลาที่จีนกำหนด หากฝายไทยจะหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติตามก็น่าจะสามารถกระทำได้ ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริงแล้ว จีนไม่เคยใช้กำลังหรือเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทยเลย (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 28) แต่ไทย

ก็ยังคงปฏิบัติตามเงื่อนไขของจีนอย่างเคร่งครัด และบางครั้งก็ส่งคณะทูตไปมากกว่าที่จีนกำหนดด้วย เช่นในปี พ.ศ. 1916 ไทยส่งคณะทูตไปจีนถึง 4 ชุดในปีเดียวกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะการติดต่อกับจีนในระบบบรรณาการช่วยให้ไทยสามารถติดต่อค้าขายกับจีนได้สะดวกยิ่งขึ้น ในวิทยานิพนธ์ของสารสิน วิระผล ได้ระบุว่า การจัดขบวนเรือบรรณาการของไทยที่เดินทางไปจีนนั้น ตามปกติจะมีด้วยกันทั้งหมด 3 ลำ และบรรทุกลินค้าไป 2 ประเภท คือส่วนหนึ่งเป็นเครื่องบรรณาการเพื่อถวายสมเด็จพระจักรพรรดิจีน และอีกส่วนหนึ่งเป็นสินค้าเพื่อขายที่เมืองกวางตุ้ง เมื่อคณะทูตถึงเมืองกวางตุ้งจะเดินทางเข้าไปปักกิ่งเพื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงจีน ส่วนเรือสินค้าที่จอดที่ท่าเมืองกวางตุ้งก็จะขายสินค้า และซื้อสินค้าจีนเดินทางกลับอยุธยา และนำสินค้าจากอยุธยากลับไปขายที่เมืองจีนอีก ซึ่งเรือสินค้าจากไทยจะกลับถึงเมืองกวางตุ้งในเวลาเดียวกับที่คณะทูตเดินทางลงมาจากปักกิ่งพอดี (Sarasin Viriaphol 1977: 35) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการส่งทูตบรรณาการของอยุธยาไปจีนแต่ละครั้ง เรือสินค้าที่มุ่งกับขบวนเรือบรรณาการสามารถเดินทางไปกลับได้ถึง 4 เที่ยว ผลประโยชน์ที่ได้จากการค้าภายใต้ระบบบรรณาการกับจีนจึงน่าจะมียุทธค่าสูง และฝ่ายไทยน่าจะเป็นผู้ได้เปรียบดุลการค้าจีน (อัมมารี สยามวาลา 2527: 156) ดังนั้น รัฐไทยนับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงให้ความสำคัญต่อการส่งคณะทูตไปจีนกับสมเด็จพระจักรพรรดิจีน จากหลักฐานทั้งของไทยและจีนได้บ่งชี้ถึงความถี่ในการส่งคณะทูตของไทยไปจีนไว้ว่า ในสมัยอยุธยาไทยส่งคณะทูตบรรณาการไปจีนในสมัยต้นราชวงศ์หมิงทุกปี ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยส่งคณะทูตบรรณาการไปจีนทุก ๆ ปี* (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 62-71)

นอกจากนั้น นายครอว์เฟิร์ด ยังได้บันทึกปริมาณสินค้าส่งออกของไทยว่า ไทยมีเรือสำเภาขนาดต่าง ๆ กันประมาณ 70 ลำไว้ค้าขายกับจีนโดยเฉพาะ

*โปรดดูตารางที่ 1 ภาคผนวก ก.

ในจำนวนนี้มีเรือขนาดใหญ่ของหลวงอยู่ 2 ลำ ซึ่งบรรทุกสินค้าได้ถึง 15,000 หาบ (ประมาณ 1,000 ตัน) ที่เหลือก็เป็นเรือของหลวงและของขุนนาง ซึ่งสามารถบรรทุกสินค้าได้ 1,600 หาบ (ประมาณ 100 ตัน) สำหรับปริมาณสินค้าที่ส่งไปขายต่างประเทศทั้งหมดของไทยประมาณ 623,000 หาบ (ประมาณ 39,000 ตัน) เป็นสินค้าที่ส่งไปขายจีนประมาณ 520,000 หาบ (ประมาณ 32,500 ตัน) ทุกปี (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2505: 664-665) ปริมาณสินค้าทั้งหมดนี้ แม้จะไม่รวมสินค้าขาเข้าจากจีนก็ยังเป็นปริมาณที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงความสำคัญของการขยายตัวทางการค้ากับจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สำหรับปริมาณสินค้าที่ไทยส่งไปพร้อมคณะทูตนี้ น่าจะมีปริมาณมากจนเกินความเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องบรรณาการสมเด็จพระจักรพรรดิจีน ขุนนางประจำราชสำนักจีนจึงกราบทูลเสนอให้เก็บภาษีสินค้าทั้งหลายของไทยที่บรรทุกตามมากับขบวนเรือทูต แต่สมเด็จพระจักรพรรดิจีนไม่ทรงเห็นชอบด้วย (สิบลอง พรหมบุญ 2525: 49) นอกจากนี้ ฝ่ายจีนยังให้ความสะดวก และการคุ้มครองการค้าของไทยในจีนมากกว่าชาติอื่นใดที่ค้าขายกับจีน (วราภรณ์ ทินานนท์ 2522: 114) จากหลักฐานในรัชสมัยจักรพรรดิฮง-หวู พระองค์มีพระราโชบายทางการค้าต่อไทยค่อนข้างผ่อนปรนกว่าสมัยอื่น กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 1937 ทรงบัญญัติว่าการค้าโพ้นทะเลของเอกชนนั้นผิดกฎหมายและทรงห้ามชาวจีนไม่ให้ค้าขาย แต่ระบุถึงไทยว่ายังคงมีสัมพันธภาพที่ดีกับจีน และสามารถเดินทางมาค้าขายกับจีนได้อย่างสม่ำเสมอ (สิบลอง พรหมบุญ 2525: 122)

ความสำคัญทางการค้ากับจีนนี้ ยังเห็นได้จากการที่ฝ่ายไทยได้กำหนดมาตรา ชั่ง ตวง วัด ให้เป็นมาตรฐานแบบเดียวกับจีนเพื่อสะดวกในการกำหนดน้ำหนัก และราคาสินค้าอีกด้วย (สิบลอง พรหมบุญ 2525: 94) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับจีนน่าจะมีปริมาณสูง จึงต้องกำหนดระบบชั่ง ตวง วัด ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

5. รายได้จากการค้ากับต่างประเทศ

การค้าต่างประเทศนับได้ว่าเป็นรายได้ที่สำคัญ เป็นที่มาของเงินตรา (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527: 63) เนื่องจากรายได้ภายในประเทศส่วนใหญ่ นั้น เป็นผลิตผลจากป่าที่ราษฎรนำมาส่วยแก่รัฐบาล หรือถ้าเป็นตัวเงินจากการเก็บภาษีอากรก็มีไม่มากนัก (Wood 1959: 163) ดังนั้น การนำส่วยของที่เก็บสะสมไว้ในพระคลังสินค้าออกจำหน่ายแก่ชาวต่างชาติ ย่อมเป็นการเพิ่มรายได้ในรูปเงินตราแก่ประเทศอีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสมัยที่ต้องใช้เงินจำนวนมากเพื่อบูรณะ ซ่อมแซมและจัดสร้างพระนครใหม่ รายได้ภายในจึงไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้รัฐจำเป็นต้องแสวงหารายได้เข้าประเทศ และการค้าต่างประเทศก็เป็นหนทางหนึ่งที่รัฐนำมาใช้ได้อย่างได้ผล

เกี่ยวกับประเด็นนี้ เอกสารรัชกาลที่ 1 ตอนหนึ่งระบุว่า ". . . ผลประโยชน์แผ่นดินในรัชกาลที่ 1 ได้จากภาษีอากรที่เก็บได้ในครั้งนั้นคือ อากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย อากรขนอนตลาด. . . เงินที่ได้จากภาษีอากรปีละไม่มากนัก ผลประโยชน์ที่ได้มากในครั้งนั้น ในการค้าสำเภา. . . ทั้งของหลวง และของเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้าเป็นอันมาก. . ." (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2505: 300) นอกจากนี้ จากการวิจัยของอัมมาร์ สยามวาลา พบว่า การค้ากับจีน มีบทบาทสำคัญยิ่งกว่าการค้ากับชาติอื่น สินค้าออกประมาณร้อยละ 85 ส่งไปขายจีน ส่วนที่เหลือส่งไปขายยังอาณานิคมของอังกฤษใน มลายู ชวา และโคชินจีน (อัมมาร์ สยามวาลา 2527: 145) แม้จะไม่มีหลักฐานตัวเลขแสดงมูลค่าที่แท้จริงของสินค้าเข้าและสินค้าออกกับจีนก็ตาม แต่ Gutzlaff ได้อ้างไว้ว่าไทยเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลการค้า เพราะมีการนำเงินและทองแท่งเข้าประเทศมากกว่าจะจ่ายออกไป นอกจากนั้น การค้ากับอาณานิคมของอังกฤษซึ่งมีตัวเลขอ้างอิงไว้ว่า ในช่วง 10 ปี นับจาก พ.ศ. 2363-2373 ระหว่างรัชกาลที่ 1-3 ไทยส่งสินค้าออกไปขายที่บิ๊นัง มะละกา และสิงคโปร์ ได้เป็นจำนวนเงินถึง 1,128,785 รูปี ในขณะที่สินค้านำเข้ามีมูลค่าเพียง 636,339 รูปี ไทยจึง

ได้เปรียบดุลการค้าประเทศอาณานิคมอังกฤษถึง 429,446 รูปี (อัมมาร์ ลยาม วาลา 2527: 155)

การได้เปรียบดุลการค้าต่างประเทศนี้ แสดงให้เห็นว่า ผลประโยชน์จากการค้ากับต่างประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นแหล่งรายได้ในรูปแบบเงินตราที่มีมูลค่าสูง จึงเป็นธุรกิจสำคัญที่รัฐบาลต้องเข้ามาดำเนินการผูกขาดเพื่อรักษาผลประโยชน์นี้ไว้

ถ้าหากจะพิจารณารายการสินค้าออกของไทย จากเอกสารของ โทโม นิเรส์ ซึ่งได้ระบุถึงรายการสินค้าส่งออกในสมัยอยุธยา พบว่าส่วนใหญ่เป็นของป่า เช่น ไม้ฝาง ครั่ง ไม้ซุง ฯลฯ (Pires 1944: 108) และจากเอกสารในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งของไทยและชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อค้าขายในประเทศไทยก็ได้ระบุไว้ตรงกันว่า สินค้าที่ส่งไปจีนทุกปีนั้นมี ฝาง ครั่ง รง น้ำตาล ไม้เนื้อแข็ง หางนกยูง รังนก และนกกระเต็น เป็นต้น (John Crawford 1967: 408) สินค้าออกเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นของป่าที่ได้มาจากการเก็บส่วยภายในประเทศรวบรวมไว้ในพระคลังหลวงเมื่อเตรียมบรรทุกสำเภา (รัตนาวดี แก้วไชโย 2527: 37) ในจำนวนส่วยเหล่านี้ไม้เนื้อแข็งโดยเฉพาะไม้สัก เป็นสินค้าที่สำคัญมากชนิดหนึ่ง เนื่องจากไทยใช้ไม้สักซึ่งมีคุณภาพดี แข็งแรงทนทาน และราคาถูก* ในการต่อเรือสำเภาเพื่อเป็นพาหนะไปค้าขายกับต่างประเทศ

*ราคาต่อเรือสำเภาในประเทศไทยนั้น นับว่าราคาถูกกว่าในประเทศจีนมาก ประมาณร้อยละ 50-100 เรือขนาดใหญ่ที่ต่อในประเทศไทยคิดเป็นเงินต้นละ 25 บาท ในขณะที่เรือสำเภาที่ต่อจากเมืองไห่หมิงในมณฑลฝูเกี้ยนคิดเป็นเงินราว 42 เหรียญสเปนต่อตัน โปรดดูรายละเอียดในผลเรือตรีแซน ปัจจุบันสานนท์, ประวัติการทหารเรือไทย (พระนคร: กรมสารบรรณทหารเรือ, 2509), หน้า 48.

ความสำคัญของส่วยไม้สักในการค้าระหว่างประเทศช่วงก่อนที่อังกฤษ จะเข้ามามีอิทธิพลในระบบเศรษฐกิจของไทย จึงเป็นไปในลักษณะที่นำเอาไปใช้ ในการต่อเรือสำเภาเพื่อค้ากับจีน ในบางครั้งฝ่ายจีนก็ติดต่อขอซื้อเรือสำเภาที่ต่อ จากไทย (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2505: 305-306) ดังนั้นเมื่อการค้าระหว่าง ไทยกับจีนต้องชะงักลงภายหลังจากที่อังกฤษเข้าไปมีอิทธิพลในจีน และเมื่อประ กอบกับการที่อังกฤษเข้ามามีบทบาททางการค้าระหว่างประเทศกับไทยแทนที่จีน ฐานะของไม้สักในระบบเศรษฐกิจไทยก็ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นสินค้าที่มีความสำคัญ ชนิดหนึ่ง

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการค้าระหว่างประเทศต่อไทย

จากการที่อังกฤษเข้ามาแผ่อิทธิพลในภูมิภาคเอเชีย ทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจ กล่าวคือในทางการเมืองนั้น อังกฤษสามารถยึดครอง และมี อิทธิพลในดินแดนซึ่งเคยเป็นศูนย์อำนาจในภูมิภาคนี้ คือคาบสมุทรมลายู อินเดีย พม่า และจีน ในทางเศรษฐกิจ อังกฤษได้เข้ามาแสวงหาประโยชน์ทางการค้า ในรูปแบบใหม่ โดยอาศัยสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคต่อประเทศคู่ค้า นโยบายทาง การเมืองและการค้าที่เกี่ยวพันกันของอังกฤษนี้ ได้ทำให้อังกฤษเป็นมหาอำนาจที่ มีอิทธิพลอย่างสูงในภูมิภาคนี้

อิทธิพลของอังกฤษในด้านการเมืองและการค้าระหว่างประเทศนี้ ได้ ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองอันแนบแน่นระหว่างไทยกับจีนจึงถูกกระทบอย่าง ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กล่าวคือ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) การค้าสำเภากับจีนเป็นรายได้หลักในรูปเงินตราที่สำคัญยิ่งของรัฐตลอดจนกลุ่ม ผู้นำของไทยที่ใช้ในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง (นิติ เอียวศรีวงศ์ 2527: 102) เมื่ออังกฤษเข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบการค้าระหว่างประเทศของจีนโดย การยกเลิกการผูกขาดของรัฐผ่านระบบบรรณาการ ในขณะที่ไทยยังคงดำเนิน

การค้าผูกขาดโดยรัฐผ่านระบบบรรณาการดั้งเดิมอยู่ ย่อมทำให้ฝ่ายไทยไม่สามารถที่จะติดต่อกับชาวยุโรปได้ต่อไป กอปรกับการที่รัฐบาลจีนไร้เสถียรภาพทางการเมืองเกิดโจรสลัดตามแนวชายฝั่งคอยปล้นเรือพ่อค้าที่ไปจีน ด้วยเหตุนี้ในปลายรัชกาลที่ 3 ไทยจึงหยุดชะงักการส่งคณะทูตไปจีน ซึ่งทำให้รายได้ของรัฐได้รับผลกระทบด้วย

ในขณะเดียวกัน ประเทศคู่แข่งทางการค้าสำคัญของอังกฤษ คือฝรั่งเศส ได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อแสวงหาเส้นทางสู่ประเทศจีนเช่นเดียวกับอังกฤษ ด้วยการยึดครองญวนสำเร็จในปี พ.ศ. 2330 และแผ่ขยายอิทธิพลต่อไปในกัมพูชาและลาวซึ่งเป็นประเทศราชของไทย ทำให้อังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมมาตลอดคริสตศตวรรษที่ 18 ไม่พอใจ และพยายามกีดกันพร้อมทั้งแข่งขันกับฝรั่งเศสไม่ให้มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นจนสามารถยึดดินแดนใกล้เคียงกับอาณานิคมของตนซึ่งอาจเป็นการปิดล้อมอาณานิคมได้ การแข่งขันดังกล่าวนี้ทำให้ดินแดนในครอบครองของมหาอำนาจทั้งสองมีอาณาเขตติดกับประเทศไทยมากยิ่งขึ้น ความขัดแย้งระหว่างประเทศจักรวรรดินิยมด้วยกันนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้อังกฤษเร่งรัดเพื่อเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3

จากสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจีน และการขยายอิทธิพลของอังกฤษ ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ-การคลังของไทย ทั้งนี้เนื่องจากจีนเคยเป็นคู่ค้าและเป็นแหล่งรายได้เงินตราที่สำคัญให้แก่ไทย เมื่อจีนต้องประสบปัญหาทางการเมืองและการค้าระหว่างประเทศ ไทยย่อมถูกกระทบกระเทือนไปด้วยประการหนึ่ง ในขณะเดียวกันการที่อังกฤษพยายามขยายอิทธิพลในภูมิภาคนี้ กระทั่งประสบความสำเร็จในประเทศเพื่อนบ้านของไทย ทำให้ประเทศไทยต้องตกอยู่ท่ามกลางสภาพวิกฤติทั้งในทางการเมืองระหว่างประเทศ และการเศรษฐกิจภายในประเทศด้วย สภาพปัจจัยแวดล้อมเหล่านี้ ทำให้ไทยต้องแสวงหาหนทางเพื่อรักษาสถานะเดิมของตนเอาไว้